

40 år i selskab med dansk jødisk historie

For 40 år siden blev Selskabet for Dansk Jødisk Historie stiftet. Bent Blüdnikow og Merete Næsbye Christensen var med fra begyndelsen og fortæller her om de første tiltag, møder, arrangementer, udgivelser og medlemsblade, og hvordan medlemsbladene udviklede sig til et tidsskrift. De berører samtidig det særlige ved et dansk jødisk selskab og nævner nogle af de mange personer, der gennem tiden har været involveret i det.

Bent Blüdnikow og Merete Næsbye Christensen

Bent Blüdnikow

I 1980 var Arne Notkin og undertegnede unge historiestuderende. Vi kendte hinanden fra Det Jødiske Samfund, hvor vi havde arbejdet med flere tiltag sammen. Vi var begge interesseret i jødisk historie og talte om, at der manglede en forening, hvis område var dansk jødisk historie. Der var en bred og lidt spredt litteratur om dansk jødisk historie, men ikke noget bevidst forsøg på at indsamle kilder og udgive litteratur. Sidste gang der havde været et organiseret forsøg på at publicere artikler om dansk jødisk historie, var tiden efter Første Verdenskrig, da den jødiske menighedsbibliotekar Josef Fischer og bibliotekar Julius Salomon havde stået bag tidsskriftet *Tidsskrift for jødisk Historie og Litteratur*. Sidste nummer udkom i 1925.

Det stiftende møde

Vi besluttede os derfor for at tage kontakt til nogle personer, som vi vidste havde interesse for området. Vi lavede en rundskrivelse i januar 1980 og fik meget positive svar. Arkitekt Henry Fränkel, hvis far Louis Fränkel havde været Danmarks første aktive zionist, og som selv havde udgivet en gigantisk slægtsbog over sine forfædre og formødre, skrev i januar, at han glædede sig til oprettelsen af et selskab. Landsarkivar Harald Jørgensen, hvis morfars forældre var jøder indvandret fra

Altona, skrev, at han var meget interesseret i et sådant selskab. Folketingsbibliotekar dr.phil. Kristian Hvidt, der på sin mors side var ud af Henriques-slægten, meldte sig ligeledes som begejstret støtte. Og blandt mange andre skrev Rosa Krotoschinsky, journalist på *Politiken*, at hun og bladets chefredaktør Herbert Pundik længe havde syslet med samme idé, men ikke havde fået gjort noget ved det.

Næste skridt var at finde nogle personer, som ville påtage sig bestyrelsesposter, hvis de altså kunne blive valgt ved et stiftende møde. Vi talte med Hvidt, der var interesseret, men mente, at han var for ophængt i Folketinget. Næste bud var Jørgensen, der var venlig og meget kyndig udi dansk historie. Af andre emner, der meldte sig til en bestyrelse, var Merete Næsbye Christensen, der var historiker og havde skrevet om danske jøder i provinsen, Henriette Bugge, der ligeledes var historiker, Georg Simon, der var slægtsforsker, Ulf Haxen, der var leder af Det Kongelige Biblioteks afdeling for judaistik, Steffen Linvald, der var leder af Bymuseet og på sin mors side var ud af jødisk slægt, og så selvfølgelig Notkin og jeg selv. Jeg påtog mig fra starten arbejdet som den aktive sekretær endnu før det stiftende møde.

Vi indkaldte derefter til stiftende møde i Københavns Bymuseum den 24. april 1980. Årsagen til, at museet blev valgt, var, at Linvald tilbød at huse os på museet. Cirka 180 mennesker mødte op, og blandt de tilstedeværende var pastor Poul Borchsenius, der som præst i Randers havde spillet en rolle for jødiske samfund gennem årtier og desuden havde skrevet en bog om danske jøders historie. Borchsenius holdt aftenens foredrag. Og som dirigent blev valgt historikeren Arthur Arnheim, der løbende skrev historiske artikler om dansk jødisk historie.

Der var debat om selskabets formål, og man endes om at vedtage en formulering om, at selskabet, der fik navnet Selskabet for Dansk Jødisk Historie, ville ”vække interesse i videre kredse for den afgørende indflydelse, som personer af jødisk herkomst har haft på udviklingen af det danske samfund, som vi kender idag”. I dag vil man nok mene, at den formulering var lidt snæver, og at andre aspekter af jødisk tilstedeværelse

i Danmark kunne være lige så vigtig som indflydelsen på det danske samfund. Men jeg må tilføje, at der i selskabets medlemsblad ofte var artikler om fattige og forfulgte jøder, der ikke nødvendigvis havde ydet nogen ”vigtig” indflydelse på samfundet.

Der blev kampvalg om de syv pladser i bestyrelsen, og stemmeresultatet blev:

- Kristian Hvidt: 110 stemmer
- Ulf Haxen: 108 stemmer
- Bent Melchior: 107 stemmer
- Bent Blüdnikow: 103 stemmer
- Steffen Linvald: 101 stemmer
- Georg Simon: 99 stemmer
- Arne Notkin: 99 stemmer
- Rosa Krotoschinsky: 30 stemmer
- Lui Beilin: 14 stemmer

Artikel bragt i Berlingske Tidende den 30. april 1980 om selskabets grundlæggelse.

40 år i selskab med dansk jødisk historie

Hvidt var kendt i offentligheden blandt andet gennem anmeldelser i *Berlingske Tidende*, så det var ikke mærkeligt, at han blev topscorer. Melchior var overrabbiner og landskendt, så det var heller ikke mærkeligt, at han blev valgt med mange stemmer. Haxen var søn af den kendte modstandskvinde Ina Rohde, og han havde, ud over sin stilling ved afdelingen for judaistik på Det Kongelige Bibliotek, været leder af den jødiske skole Carolineskolen. Linvald var en flittigt anvendt formidler af historie og et kendt ansigt i offentligheden. Simon var cand.phil. og beskæftigede sig med jødisk genealogi. De, som ikke blev valgt, var Krotoschinsky og Beilin, der havde været aktiv i mange år i jødiske kredse og var en ivrig formidler af jiddish. Jørgensen blev derefter foreslået som formand og valgt. Kontingentet blev fastsat til 50 kroner om året.

Berlingske Tidende fulgte det stiftende møde op med en større artikel, hvor journalist Virtus Schade interviewede Jørgensen, Hvidt, Notkin og undertegnede. Artiklen havde overskriften ”Uden jøder – intet Danmark, som det er i dag”. Det var et citat fra Borchsenius’ foredrag. Schade skrev desuden om Notkin og mig:

Det var de to unge jødiske studerende, der indledte det hele. De indså, at de mod slutningen af deres studium var sikret arbejdsløshed og blev enige om, at selv om de måske ikke kunne tjene penge på det, ville de finde noget at lave. De valgte et emne, der stod dem nært. Og – som de siger idag – da de fordybede sig i emnet ”dansk jødisk historie”, fandt de ud af, at der måske godt kunne trænges til lidt hjælp fra andre.¹

Det var ikke helt forkert dét med arbejdsløsheden, for mange historikere havde svært ved at finde arbejde. Men selvfølgelig var det ikke den eneste grund til vort initiativ.

Gnubbebogstaver på køkkenbordet

Efter den stiftende generalforsamling kastede man sig derefter over aktiviteter og medlemshvervning. Min første opgave som sekretær var at publicere et medlemsblad. Det udkom i september 1980. Det blev lavet med letraset på mit køkkenbord på Nørrebro. Letraset var

gnubbebogstaver, som man kunne gnubbe ned på et stykke papir for derefter at kopiere papiret. Nutidens ungdom vil sikkert se på denne oldhistoriske måde at lave blad på med et overbærende smil, og det så ikke særlig godt ud, men det var da en begyndelse. Det var først senere, da Haxen var blevet formand, at medlemsbladet udviklede sig til et tidsskrift og fik navnet *Rambam* opkaldt efter den middelalderlige skriftkloge læge Maimonides, hvis kaldenavn var Rambam. Det var Haxens fortjeneste, at tidsskriftet fik offentlige tilskud og blev et smukt og videnskabeligt tidsskrift, hvad det stadig er. Første nummers redaktion bestod af undertegnede og Christensen samt stud.mag. Vibeke Boolsen.

Indkaldelse til det stiftende møde i 1980 lavet med letraset på Bent Blüdnikows køkkenbord.

Nummeret indeholdt en artikel om jøderne i Europa i 1600- og 1700-tallet samt en artikel af Jørgensen om jøder i københavnske domstole, som han skrællede fra sin egen – efter eget udsagn – meget kedelige bog *Thi kendes*

for ret (1980) om københavnske domstole. Det var nu en underkendelse af egen indsats, for Jørgensens artikler hentede socialt stof fra retsarkivalierne og var på sin måde helt fremme i skoene ved at beskrive fattiges forhold. Lad mig tilføje en kort bemærkning om Jørgensen, der var en elskværdig person med en formidabel evne til at glide hen over konflikter og sætte ting i gang. Han var barnebarn af historikeren A.D. Jørgensen, der med sine nationale fortællinger var en vigtig samlende skikkelse i 1800-tallet og søn af højesteretssagfører Troels Jørgensen. Jørgensen blev 102 år.

Man satsede i den nyvalgte bestyrelse på flere projekter. I 1984 ville det være 300-året for etableringen af den jødiske menighed i København, og man enedes om en bog om danske jøders historie. Desuden blev det vedtaget at lave et seminar om jøderne i Danmark under besættelsestiden. Man besluttede også at henvende sig til den jødiske menighed for at få flyttet menighedens store arkiv til Rigsarkivet. Og man var enige om at få udgivet nogle bøger om dansk jødisk historie. Det var primært eksisterende tekster, som i omarbejdet form blev publiceret.

Første foredrag, der blev afholdt, var i oktober 1980 på Øregaard Museum med forlagsmanden Bo Bramsen, der netop havde udsendt en bog om den jødiske bankier Joseph Hambro og hans slægt. Hambro startede sin finanskarriere i København, men blev senere en hovedrig bankmand i London og lånte den danske stat mange penge. Det næste foredrag var ved arkitekt Henning Meyer, der i november 1980 fortalte om de 10 jødiske begravelsespladser i Danmark. Meyer havde det arkitektoniske og fredningsmæssige ansvar for disse og begravelsespladsernes kapeller. Hans foredrag blev optrykt i medlemsbladets næste nummer.

Der var ved begyndelsen af selskabets aktiviteter cirka 250 medlemmer, og det var interessant, at mange af disse ikke var medlemmer af den jødiske menighed, men var danskere, hvis rødder gik helt tilbage til jødiske immigranter. Efter godt et år var antallet af medlemmer steget til 320. Ved første bestyrelsesmøde i maj 1980 blev Hvidt valgt som næstformand, Simon som kasserer og undertegnede som sekretær.

Her ses den valgte bestyrelse på det stiftende møde i 1980. Fra venstre Georg Simon, Bent Melchior, Kristian Hvidt, Steffen Linvald, Harald Jørgensen, Arne Notkin og Bent Blüdnikow.

Indsamlede arkivalier

Et af selskabets meget vigtige projekter var at få menighedens arkiv sikret og flyttet til Rigsarkivet, hvor jeg netop var blevet ansat som arkivarvikar – jeg undgik altså arbejdsløsheden. Det var rigsarkivar Vagn Dybdahl, der havde rødder i den jødiske Ree-familie fra Aarhus, som havde ansat mig og var opsat på at redde arkivet. Når jeg bruger formuleringen ”redde”, er det ikke uden grund, for ved inspektion, som menighedens ledelse havde givet tilladelse til, så jeg, at det store arkiv lå i en fugtig kælder i Ny Kongensgade, hvor menighedens hus lå. Alt gik imidlertid godt med at få flyttet arkivalierne, og kontorchef Bella Solovej var hjælpsom med sagen. Det store arkiv blev overflyttet til Rigsarkivets privatarkivafdeling og omhyggeligt registreret under opsyn af dr.phil. Vello Helk. Registraturen er i dag ikke helt brugbar, for arkiverne blev senere omlagt med henblik på at gøre dem digitale, men den kan endnu bruges som oversigt.

Senere var jeg med til, uden for selskabets regi, at redde skolearkiverne. Disse omfattede både den jødiske drengekoles arkivalier og Carolineskolens, og arkivalierne gik helt tilbage til 1800-tallets første del. De blev flyttet til Landsarkivet og registreret af den kyndige arkivar Erik Nørr. Disse skolearkivalier indeholdt blandt andet ældgamle tegneböger, hvor eleverne havde tegnet efter billeder.

Selskabet arbejdede også med at få indsamlet billeder, der skulle bruges til bogen for at markere 300-året for etableringen af den jødiske menighed i København. En del af disse billeder, samt de fotografier som jeg senere i 1980'erne indsamlede fra private og udgav i min bog *Immigranter. Østeuropæiske jøder i København 1904-1920* (1986), endte i sidste ende i afdelingen for judaistik på Det Kongelige Bibliotek og gik derfra videre til Dansk Jødisk Museum.

Imidlertid var det ikke alle arkiver om dansk jødisk historie, der blev overført til statens arkiver, og så sent som i 2019 har forhenværende overrabbiner Bent Lexner og undertegnede fået overført yderligere cirka 25 hyldemeter arkivalier fra Det Jødiske Samfund til Rigsarkivet og 20 meter til Dansk Jødisk Museum, hvoraf nogle går tilbage til 1800-tallet. Endvidere har selskabet afleveret en del arkivalier til Rigsarkivet om selskabets egen historie. Det vil sige, at alle disse arkiver og andre arkivalier fra privatpersoner, skoler og foreninger udgør et omfattende arkivmateriale om danske jøders historie i Rigsarkivet og på Dansk Jødisk Museum.

Fotografi taget ved det stiftende møde på Københavns Bymuseum i 1980. På første række sidder blandt andre Arne Notkin og Bent Blüdnikow.

Seminar om jøderne under besættelsen

Seminar om danske jøders forhold under besættelsen tog også form. Der blev nedsat en arbejdsgruppe bestående af Melchior, rektor Ole Barfod og undertegnede for at planlægge seminaret. En række gamle modstandsfolk meldte sig som foredragsholdere, og besættelsestidshistorikere var også glade for at deltage. Blandt hovedtalerne var Leni Yahil fra Israel, hvis disputats *Demokrati på prøve* (1966) var et af hovedværkerne om jøderne i Danmark under besættelsen. Hendes disputats havde vakt den jødiske menigheds stærke opposition og endda foranlediget trusler om injuriersøgsmål, da den udkom, fordi den rettede en stærk kritik mod den jødiske menighed for passivitet. Men da hun holdt foredrag i selskabet i 1981, var denne sag tilsyneladende glemt. Historikeren Jørgen Hæstrup, som var i gang med sin senere bog om de tysk-jødiske landsbrugsstuderende i Danmark *Dengang i Danmark. Jødisk ungdom på træk 1932-1945* (1982), var en anden af hovedtalerne.

Fra Sverige kom historikeren Svante Hansson og berettede om svenskernes holdning til de danske jøder, mens Ebba Lund holdt et foredrag om sin indsats under besættelsen. Hun blev kendt under krigen som ”pigen med den røde hue”, fordi hun mødte op ved flugtskibene med en rød hue på som signal til flygtningehjælperne. Og Erich Bier fortalte om sit liv. Han var kommet til Danmark fra Berlin i 1930'erne og blev sekretær i den jødiske menigheds hjælpekomité for flygtninge. Melanie Oppenheim fortalte om sit fantastiske hjælpearbejde for jødiske flygtninge og om sit ophold i Theresienstadt. Modstandsmanden Jørgen Kieler og mange flere deltog også i seminaret. Desværre udkom indlæggene ikke i bogform, men Lunds foredrag blev gengivet i selskabets medlemsblad i 1982.

Selvom det bryder kronologien, så springer jeg frem i tiden for at fortælle om en særlig aften med netop Kieler, hvis indsats for jøderne sammen med sine søskende var uvurderlig. Vi holdt i 2008, da jeg var formand for selskabet, en magisk foredragsaften med ham i Det Jødiske Hus i Ny Kongensgade. Vi pressede 200 mennesker ind i foredragslokalet, og i to timer var der musestille, mens Kieler fortalte om sin egen og sine søskendes indsats for at redde danske jøder. Aftenen

var begyndt katastrofalt, fordi ingen åbnede for porten til huset, da arrangementet skulle begynde. Åbenbart var aftalen glemt, og ned ad Ny Kongensgade dannede der sig efterhånden en alenlang kø bestående af gamle modstandsmænd med frihedskæmperarmbind og jøder, der ville ind. Tiden gik, og folk blev mere og mere utålmodige. Som arrangør havde jeg sveden drivende ned ad ansigtet, men i desperation ringede jeg efter hjælperabbiner Amichai Shoham, der kom cyklende med nøglen cirka en time efter, at arrangementet skulle have startet. Lokalet blev så ophedet af de mange mennesker, at jeg og bestyrelsesmedlem Benedicte Brohm satte i galop efter kolde sodavand, som blev slugt af menneskemængden på rekordtid. Aldrig før eller siden har jeg oplevet et så intenst foredrag, hvor tilhørerne ikke mælede et ord i to timer, mens gæve Kieler med engagement fortalte sin historie. Det var mageløst.

Bogudgivelser

Et andet af selskabets projekter var udgivelsen af manuskripter som for eksempel specialer om dansk jødisk historie. Første udgivelse var i 1981. Det var historikeren Per Katz' speciale om jøderne i Danmark i det 17. århundrede, og det gennemgik alle de primære kilder om de første jøders indvandring. Forlaget var C.A. Reitzel, hvis leder tog sig af alle selskabets udgivelser. Næste bog i 1982 var Ina Rohdes bog *Da jeg blev jøde i Danmark. Nogle erindringsblade fra besættelsesårene*. Rohde var under krigen involveret i illegal virksomhed, og hun flygtede til Sverige i 1944. Efter krigen blev hun og hendes mand, kulturhistorikeren Peter P. Rohde, kommunister, men valgte at gå ud af DKP, da antijødiske kampagner mod jøderne i Østeuropa og Sovjetunionen blev en realitet. Rohde var en uforfærdet kvinde, og hun førte siden opgør med den kulturelite, der havde bakket op om kommunismen. Senere støttede hun og Peter P. Rohde Israel og jødernes sag.

Bogen om menighedens 300-års jubilæum var et af selskabets hovedprojekter. Den udkom i 1984 under titlen *Indenfor murene. Jødisk liv i Danmark 1684-1984*. Igen var det C.A. Reitzels Forlag, der stod for udgivelsen. Det blev en antologi, som Jørgensen redigerede, mens jeg var

billedredaktør. Resultatet blev udmærket, idet artiklerne var af fin kvalitet – hvad indbindingen desværre ikke var. De var skrevet af Jørgensen, Christensen, cand. mag. Britta Syskind, mag.art. Niels Birger Wamberg, professor Lorenz Rerup, lektor Jens Chr. Manniche, dr.phil. Per Boje, Hæstrup, Melchior og undertegnede. Bogen dækkede et bredt udsnit af emner med vægt på danske jøders bidrag til dansk samfundsliv. Jeg selv skrev om den østjødiske immigration.

Samlet set må man sige, at selskabet fik sat skub i både arkivindsamling, foredrag og bogudgivelser om dansk jødisk historie. Samtidig fortsatte det lille medlemsblad med at udkomme, og redaktionen fik arbejdet mere og mere med layout og indhold. Der var glimrende artikler af blandt andre Haxen, Lexner, Jørgensen og mange andre. I det hele taget er det stadig udbytterigt at gå de gamle blade efter, for der blev trykt en lang række indsigtfulde artikler om mange emner i relation til jødisk kultur og historie. Jeg selv gled ud af selskabet omkring 1986, men vendte siden tilbage både som formand for selskabet og redaktør af *Rambam*.

Merete Næsbye Christensen

I januar 1980 blev jeg cand.mag. med hovedfag i historie og bifag i kristendomskundskab. Kun kristendomsfaget

Harald Jørgensen på talerstolen ved det stiftende møde i 1980.

gav adgang til at undervise i gymnasieskolen, mens fagene religionshistorie og religionssociologi krævede ekstra prøver i Det Gamle Testamente og Det Nye Testamente – det sidste i udvalg på grundsprøget græsk. Det har senere ændret sig. Undervisningen gjorde ikke meget ud af jødedommen efter Tempellets fald, må jeg tilstå. Jeg valgte kristendomskundskab for at få kompetence til at undervise i gymnasiet. Mit historiespeciale fra 1977 handlede om jøderne i København fra 1801 til 1901, en demografisk orienteret analyse af den jødiske befolkning med henblik på at undersøge gruppens udvikling med hensyn til reformer, emancipation og integration.

Da jeg hørte om initiativet til oprettelse af et selskab vedrørende dansk jødisk historie, blev jeg fyr og flamme og mødte op ved det stiftende møde. For nylig læste jeg Harald Jørgensens erindringer. Han var selskabets første formand, men følte sig lidt for gammel i længden. Han blev dog 102 år og var efter sigende frisk til det sidste. Han skriver (adspurgt om han ville være formand):

Jeg strittede imod og henviste til min høje alder [73, red.] [...] Det virkede også tiltalende på mig, at jeg herved ville komme i kontakt med en kreds af mennesker, som jeg hidtil ikke havde haft synderlig berøring med. Mit svar var ja, og jeg blev valgt af en forsamling, der nok kunne virke en smule chokerende på mig i første omgang.²

Allerede i selskabets andet leveår, 1981, blev undertegnede valgt til bestyrelsen. I de næste 10 år beklædte jeg stillingen som kasserer, dernæst sekretær, i lange perioder (med-)redaktør samt i en kort periode næstformand.

Selskabet blev og er en stor del af mit liv uden for den gymnasieskole, hvor jeg fik mit virke fra 1979 til 2017 – afbrudt af tre år som leder af Carolineskolen. Min husbond, historiker Karsten Christensen, har fulgt mit arbejde i alle årene, og vi redigerede en overgang (1987-1990) selskabets tidsskrift sammen – af en veninde kaldt ”Christensens lille blå blad” (det var lyseblåt). Det seneste nummer i rækken (24-30) blev redigeret af Jan Schwarz. Nummer 25 og nummer 30 rummer indholdsfortegnelser for de indtil da udkomne numre udført af Karsten Christensen.

Tidsskriftet *Dansk Jødisk Historie* og arrangementer

En vigtig del af selskabets arbejde var og er ifølge vedtægterne at udgive et tidsskrift samt monografier. De fleste udgivelser kom i årene 1981 til 1999. Kun én udgivelse har fundet sted efter år 2000. Tidsskriftet rummer mange vigtige bidrag, men her kan der kun gives smagsprøver. *Dansk Jødisk Historie* nummer 24, maj 1987, indeholder Karsten Christensens artikel ”Jochim Jøde i Helsingør 1592”. Her møder vi den første registrerede jøde på det danske kongeriges grund. Han fik borgerskab den 18. december 1592, ejede fast ejendom og betalte to mark i skat til byen Helsingør.

Forsiderne af første og andet medlemsblad udgivet i 1980.

I nummer 25, november 1987, skrev Eva Lassen om zionismen og de danske jøder, mens Georg Simon havde en artikel om jødiske slægter i Skandinavien i nummer 26, august 1988. I nummer 27, december 1988, blev en række foredrag aftrykt. Nummer 28, oktober 1989, bragte en artikel af undertegnede, ”Jødisk menighedsliv i Randers”, som var en erstatning for en udstilling i selve byen, som desværre aldrig blev til noget. Nummer 29, april 1990, bragte en artikel om Mendel Levin Nathanson. Her slutter Jørgen Smith af med at opfordre til, at der bliver skrevet en biografi om Nathanson. Denne opfordring står stadig ved magt. Undertegnede skrev en leder i anledning af selskabets første 10 år. Nummer 30, november 1990, som blev redigeret af Jan Schwarz, bragte hans egen oversættelse af Glikl Hamils erindringer. En anden artikel omhandler Henri Nathansens forhold til zionismen.

To bøger præsenteredes i 1986 i selskabets regi: Bent Blüdnikows *Immigranter. Østeuropæiske jøder i København 1904-1920*, udgivet af Borgen, og Margit Warburg og Helen Krag (red.) *Der var engang – amol iz geven – Jødisk kultur og historie i det gamle Østeuropa*, udgivet af Gyldendal. I december 1986 arrangerede selskabet en aften på Det Kongelige Bibliotek, hvor Henriette Riskjær Steffensen præsenterede sin og ægtemandens, afdøde Steffen Steffensens, bog om tyske emigranter. I foråret 1987 var der en skøn aften om jødisk mad i det gamle København ved Hanne Goldschmidt og Birgit Siesby med sjove anekdoter, lækre smagsprøver og uddeling af opskrifter. Heraf udspang selskabets udgivelse *Til bordet indenfor murene – københavnske minder om mennesker og mad* udgivet af C.A. Reitzel i 1993.

I selskabets sæson 1987-1988 talte Henning Metz, Bergit Forchammer og Kamma Melchior om oplevelser og stemninger. Per Federspiel berettede om sin deltagelse i oprettelsen af staten Israel. Disse to foredrag blev bragt som artikler i selskabets tidsskrift nummer 27, december 1988. Oskar Mendelsohn var på besøg fra Norge og sammenfattede på smukkeste vis indholdet af sine to digre bind om jødernes historie i Norge (anmeldt af undertegnede i nummer 27, 1988). Kristian Hvidt præsenterede sin Edvard Brandes-biografi, og ved generalforsamlingen talte Arthur Arnheim om hofjøder.

I efteråret 1989 var der mange arrangementer – nogle i selskabets regi, andre formidlet af formand Ulf Haxen i dennes egenskab af leder af afdelingen for judaistik på Det Kongelige Bibliotek. Her var blandt meget andet en studiekreds om dansk jødisk liv i 1700-tallet. I de blå blades tid (både de kongebå og de lyseblå) var der en rubrik med "Sidste nyt" samt referat af generalforsamlinger og aftrykte regnskaber. Efter tilkomsten af *Rambam* er den slags bragt i nyhedsbreve. Ønsker man i dag et indblik i selskabets tidligere aktiviteter, må man gå til eget arkiv eller det på Rigsarkivet anbragte.

Andre tiltag

Samtidig med selskabets virke var der masser af andre initiativer inden for området jødisk kultur og historie. Vi var en lille kreds, der havde en "Aktivgruppe", hvor vi mødtes privat og talte om jødiske emner. En kort tid havde vi også en gruppe på Københavns Universitet kaldet "Forum for jødisk forskning". En del af medlemmerne af denne gruppe gik aktivt ind i arbejdet med at skabe et jødisk museum. Selskabet for Dansk Jødisk Historie var senere initiativtager til arbejdet og kontinuerligt repræsenteret i den første arbejdsgruppe/bestyrelse, ligesom selskabet siden har haft en plads i Dansk Jødisk Museums bestyrelse fra museets indvielse i 2004. Museets tilblivelse fortjener dog en artikel for sig.

Et andet emne er alle arrangementerne omkring fejringen af Mosaik Troessamfunds 300-års jubilæum i december 1984. Herunder kunne omtales de mange udstillinger i dette år. Selskabet var aktivt gennem udgivelsen af jubilæumsbogen *Indenfor murene* (C.A. Reitzel 1984) samt en plancheudstilling på Hvidovre Hovedbibliotek af Henriette Bugge og undertegnede. Den gik landet rundt fra bibliotek til bibliotek og endte i Fredericia, hvor den hang i det gamle kapel på begravningspladsen, indtil omorganiseringen af hele museet fandt sted.

Der udkom også andre tidsskrifter end selskabets med jødisk indhold: *Alef*, *Birkes*, *Udsyn* og til sidst *Goldberg & Mor*. De to første ophørte, mens *Udsyn* eksisterer endnu. *Goldberg & Mor* levede længe som trykt medie, men er nu internetbaseret under navnet *Goldberg*.

På nordisk plan spillede institutionen Nordisk Judaistik en væsentlig rolle. Der blev afholdt kongresser på skift i de nordiske lande. Dette sker desværre ikke mere, og det fremragende tidsskrift er nu også internetbaseret. Set ud fra et forskningssynspunkt er det selvfølgelig helt fint, men vi er mange, der savner det faglige og sociale miljø ved Nordisk Judaistik kongresser.

Fra tilblivelsen af *Rambam* blev der i selskabet lagt mere vægt på jødisk historie og kultur uden for Danmark – et forhold, som ofte har været diskuteret. Skulle det være Selskabet for Dansk Jødisk Historie med streng under

dansk, eller skulle det nærmere være et dansk selskab for jødisk historie og kultur? I min tid som redaktør var der eksempelvis en vis modstand mod at tage de i 1969/70 ankomne polske jøders historie op. Jeg insisterede dog på, at den nu var en del af dansk jødisk historie, og det synspunkt har jo heldigvis sejret bredt i historieskrivningen i Danmark.

Et andet varmt emne har altid været dansk jødisk genealogi, der elskes af mange, men ikke altid vakte begejstring i bestyrelsen i selskabets lange historie. Det førte som bekendt til, at der en overgang eksisterede et særligt Jødisk Genealogisk Selskab med arrangementer og et nyhedsbrev. Siden har de to selskaber fusioneret under navnet Selskabet for Dansk Jødisk Historie.

Det er mit håb, at selskabet må bestå med mange gode arrangementer, udgivelser og livlig debat i mange år fremover. Det gamle hæderkronede *Tidsskrift for jødisk Historie og Literatur* udkom fra 1919 til 1925. *Rambam* og dets beskedne forgængere har bestået nu i 40 år – ikke nogen ringe bedrift udført af frivillige og engagerede personer. Om selskabets første 25 år kan man læse i *Rambam* fra 2006, hvor Ulf Haxen gør status.³ Man kunne forestille sig, at der om 10 år vil blive udgivet et helt værk om vort gode selskab.

Tre spørgsmål fra redaktionen

Hvilken af selskabets aktiviteter har gjort størst indtryk på dig?

Bent: Jeg mener, at den vigtigste indsats var sikringen af menighedens arkiver. Men desuden var det at have at gøre med tidligere frihedskæmpere som Jørgen Kieler og Ebba Lund for mig som en ung mand en kæmpe oplevelse. Det blev indgangen til et livslangt venskab med Jørgen Kieler.

Merete: Der har været mange gode foredrag i selskabets regi, men måske husker jeg bedst konferencen om jødernes redning samt udflugter til Slesvig og Lund.

Hvad er selskabets væsentligste bidrag til dansk kulturliv i dag?

Bent: Jødisk historie er en væsentlig del af dansk historie, og jødisk kultur ligeså. Alle de debatter, vi har i dag om hudfarve, identitet, racisme og meget andet, har paralleller i den jødiske historie, og det er vigtigt at fortælle om denne fortid. Desuden er afgørende begivenheder som 1819-jødefejden og redningen af de danske jøder i 1943 af afgørende betydning for Danmark og moralske debatter. Netop fordi jøderne i flere århundreder var de eneste rigtige fremmede, idet de fleste andre kom fra nabolandene, så var dette fremmedelement en vigtig inspirationskilde. Selskabet skal formidle denne historie og derved bidrage til kulturlivet i dag. Måske skal selskabet udvide sigtet og ikke kun formidle og styre viden om dansk jødisk kultur, men i disse globale tider også bredere formidle viden om jødisk historie og kultur generelt. Det har selskabet nu også gjort tidligere, men denne indsats kan styrkes.

Merete: For tiden konkurrerer selskabet jo med mange andre foreninger om gode foredrag: Salon Schmuus, Salon Esther, Jewish Culture, New Outlook og ikke mindst nu Den jødiske Kulturfestival. Derfor er det nok *Rambam*, der som kilde til oplysninger om dansk jødisk historie bidrager mest til jødisk kultur i disse år.

Findes selskabet i dets nuværende form om 10 år?

Bent: Ja, det tror jeg. Det afhænger selvfølgelig af, om man kan få flere medlemmer, men selskabet har stadig en vigtig funktion.

Merete: Som med mange andre foreninger vil det kræve engagement fra nye, yngre personer, hvis selskabet skal bestå om 10 år. Der vil dog stadig være stof nok til forskning, foredrag og udflugter til den tid.

NOTER

1. ”Uden jøder – intet Danmark, som det er i dag”. *Berlingske Tidende*, onsdag den 30. april 1980.
2. Harald Jørgensen: *Set og oplevet: Nogle erindringsblade*. København: C.A. Reitzels Forlag 1983, s. 264-266.
3. Ulf Haxen: ”Et inspirerende og animerende sted...” *Rambam* nr. 15, 2006, s. 5-7.

Mindeord: Karsten Christensen 30.6.1942-19.9.2020

Af Bent Blüdnikow

Fra første færd af etableringen af Selskabet for Dansk Jødisk Historie var Merete Næsbye Christensen og hendes netop afdøde mand Karsten Christensen aktive i selskabet. Der var stort set ikke et møde, hvor ægteparret ikke var til stede, og hvor Karsten Christensen som regel tog ordet efter foredrag for at bidrage med indsigtsfulde kommentarer. For boghistorikeren Karsten Christensen var dybt inde i dansk jødisk historie, og han kendte kilderne. Det var derfor altid udbytterigt at tale med ham om jødisk historie. Man blev klogere, og det var altid behageligt, for selvom man kunne være uenig med ham, så var han altid høflig og lyttende.

Selvom det var Merete Næsbye Christensen, der sad i selskabets bestyrelse og skrev de fleste artikler i selskabets tidsskrift *Rambam* – også før det hed *Rambam* og blev kaldt *Tidsskrift for Dansk Jødisk Historie* – så skrev Karsten Christensen også i det. I nummer 18 fra februar 1985 skrev han sammen med Merete Næsbye Christensen artiklen ”’At sørge for at dets Medlemmer paa en anstændig Maade blive begravne’. Træk af Det Jødiske Begravelsesselskab af 1810’s virke gennem 175 år.”

I nummer 28 af *Tidsskrift for Dansk Jødisk Historie* bidrog han med artiklen ”Naboens Løvsal”, hvor han med sit store kendskab til dansk boghistorie kunne referere fra tidligere skribenters omtale af den jødiske løvsalsfest. Således kunne han fortælle, at den lærde Bolle Willum Luxdorph i 1768 havde skrevet i sin dagbog: ”Været med min Kone, Bagger og Bartholin hos Nabo-Jøden og beset hans Løv-Sahl.” Det viste sig at foregå i Snaregade, hvor den jødiske lærredsfabrikør Marcus Moses Valentin boede. Det var ikke et tilfældigt bekendtskab, for Luxdorph indførte senere i 1782: ”Jøden Valentins, min Nabos brave Kone dør.”

I *Rambam* nummer seks fra 1997 skrev Karsten Christensen om det kommende Dansk Jødisk Museum. Selskabet for Dansk Jødisk Historie afholdt et debatmøde om museet, hvis etablering det helhjertet støttede. Og i *Rambam* nummer 31 1991-1992 skrev han om ”Myter, gode historier og historie” i anledning af denne skribents bog *Som om de slet ikke eksisterede. Hugo Rothenberg og kampen for de tyske jøder* (1991). Karsten Christensen anlagde en kritisk linje i sin grundige anmeldelse og beklagede, at undertegnede ikke havde skrevet en bog med ”mere analytisk stringens og med mindre følelse og forargelse.”

Da den jødiske menighed fejrede emancipationen af 29. marts 1814 i 2014 udsendtes skriftet *Jøderne som frie borgere*, som jeg havde fornøjelsen af at redigere. Karsten Christensen stillede sig kritisk over for kongens anordning i sin artikel ”Mindedage og idoler”. Anordningen ligestillede næsten jøderne med kristne borgere, men Karsten Christensen påpegede, at anordningen var et påbud til jøderne, der i vid udstrækning styrkede myndighedernes kontrol med den jødiske menighed og altså ikke blot var et frihedsbrev om ligestilling. Han stillede sig i artiklen også kritisk over for den ære, som man altid har tillagt M.L. Nathanson for anordningen. Nathanson var den jødiske menigheds reformator og gennem mange år dets leder, men Karsten Christensen pegede på, at han måske ikke var helt så vigtig i denne reformperiode, som litteraturen har påstået. En god og sikkert rigtig pointe.

Karsten Christensen studerede historie på Københavns Universitet 1963-1972. Han blev cand.phil. i 1972. Fra 1979 til sin pensionering i 2007 var Karsten Christensen ansat på Københavns Universitet på rektors kontor.

Han sad i flere bestyrelser, blandt andet i Museum Tusulanums Forlag. I 1972 blev Karsten og Merete Christensen gift. De har en datter og to sønner.

Det vil blive underligt tomt igen at forsamles til møder i selskabets regi uden Karsten Christensen og hans lærde indlæg.